

**Чарівні
міфологічні істоти:
легенди та
перекази**

Українська міфологія, як в дохристиянські часи, так і після них, була сповнена найдивовижнішими легендами, казками та міфами. Надзвичайні істоти, за переказами предків, населяли кожен куточок рідної землі: від будинку до озера, від лісу до болота – все було сповнено добрими чи злими потойбічними силами.

Що з цього – вигадка, а що – правда, ми вже мабуть і не дізнаємося ніколи, але легенди про деяких міфічних істот, хоч і дещо змінилися, та все ж дійшли до наших часів. Тож ми маємо можливість дізнатись, які міфічні створіння раніше наводили жах на наших предків, а які їх оберігали.

Вивчення та розкриття таємниць українських міфологічних істот є захоплюючим процесом, який дозволяє нам поглибитися у світ української культури та її багатогранність. Кожен факт, кожна легенда розкриває нову сторінку цікавої історії, яка допомагає нам краще зрозуміти наші корені та традиції.

Можливо, ці істоти – це наслідок багатой уяви наших предків та намагання надати усьому, що відбувається у світі, «вищого сенсу». А може, навпаки, ці міфічні істоти і досі блукають між нами, лісами і озерами, перехрестями і закутками будинків. Просто ми звикли знаходити усьому в світі логічне, обґрунтоване пояснення. У всякому разі в існування Долі, котра визначає майбутнє кожної людини, багато хто із нас вірить і до сьогодні, чи не так?

Українські водяні істоти мають багато спільного із східнослов'янськими водяними духами, але при цьому вони мають свої особливості та унікальну символіку, пов'язану з українськими водними просторами.

Українські лісові істоти мають схожість з лісовими духами різних європейських культур, але при цьому вони відображають український погляд на природу та взаємодію з нею.

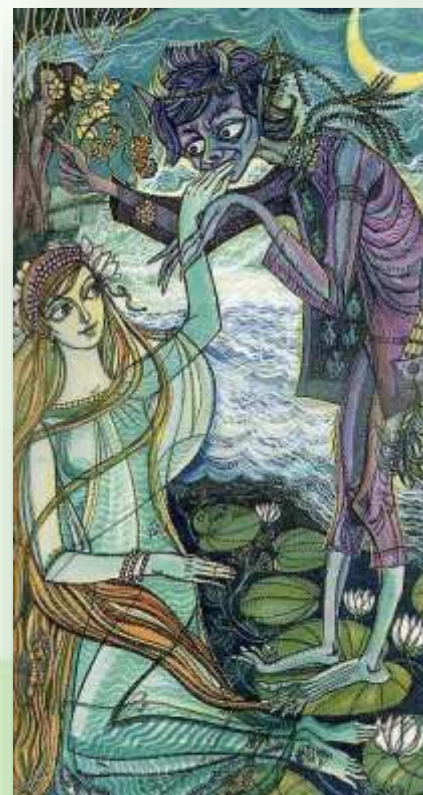

Українські духи та демони мають свої аналоги в інших культурах, але вони відрізняються своєю символікою та розповідями про їхні дії та вплив на людей.

Ясна річ, що всі ці оповіді про міфічних персонажів українських гір, лісів, боліт та степів в якийсь момент вийшли з фольклору і стали частиною літературного й мистецького надбання. Світ потойбічних персонажів разом із людським переплітались у **«Тінях забутих предків»** Михайла Коцюбинського, який після утоплення героїні Марічки наділив її міфічними властивостями нявки із «кривавою діркою ззаду, де видно серце, утробу». Був у повісті й інший міфічний персонаж, чугайстер: «м'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях... Се був веселий чугайстер, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере».

Леся Українка у своїй «**Лісовій пісні**» взагалі вибудувала всю оповідь навколо істот української міфології — в неї була і Мавка, і Вовкулака, і Водяник, і Лісовик, і купа інших створінь. І поміж них навіть олюднені явища — як-от Злидні та Доля.

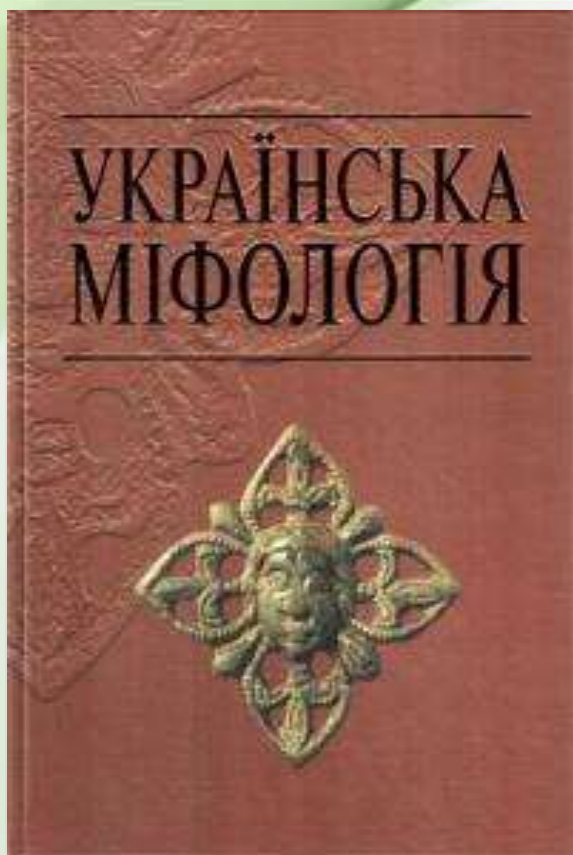

Буйських, Ю. Колись русалки по землі ходили... : жіночі образи укр. міфології / Ю. Буйських. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, – 2018. – 319 с.

Здавна й дотепер українці вірили в русалок, відьом та потерчат, вважали, що «нечистий» дух передчасно померлих змушує їх «ходити» й шкодити живим, а лісами сновигають звабники-перелесники. Доля та Смерть в уявленнях людей були цілком реальними створіннями, які мали жіночу подобу, так само, як Пропасниця та Чума, Неділя і П'ятниця...

Розмаїття надприродних істот, чиє походження, вигляд і функції тісно пов'язані із повсякденням людей, становить складну систему міфологічних уявлень населення України. Ця книжка — поєднання наукової інтерпретації міфологічних вірувань українців та текстів, записаних авторкою від носіїв традиції в різних регіонах України. Традиційні жіночі постаті української міфології проаналізовані разом із такими явищами культури, як народна релігійність і народна медицина.

Войтович, В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – Вид. 5-те. – Київ : Либідь, 2017. – 662 с. : іл.

Книга є спробою осмислення надзвичайно багатого та яскравого світу української дохристиянської міфології – народних уявлень, звичаїв та обрядів, вірувань і повір'їв тощо. Це своєрідний погляд на духовну культуру предків, їхній світогляд, світосприйняття та ментальність.

Текст супроводжується авторськими ілюстраціями, відомостями про визначних етнографів минулого та ґрунтовною бібліографією.

Галайчук, В. Українська міфологія / В. Галайчук. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2016. – 288 с. : іл.

Чи знаєте ви, що міфологія і демонологія українців – одна з найбагатших у слов'янському світі? На сторінках цієї книги постають легенди про потерчат і мавок, чортів і русалок, вовкулаків і чугайстрів, упирів та відьом, домовиків і лісовиків — демонологічних істот світу наших пращурів.

Окрему увагу автор приділяє різноманітним істотам, що належать до таємничого й такого цікавого світу вітчизняної демонології. Книга переносить у поетичний світ фольклору, де нас зустрінуть страшні та чарівні історії, у котрих відображується уявлення українського народу про Всесвіт та місце людини в ньому. Читачі зможуть відчувати атмосферу міфів, уявити скрип половиць та почути виття вовкулаки.

Гейштор, О. Слов'янська міфологія / О. Гейштор ; пер. з пол. С. Гіріка. – Вид. 2-ге. – Київ : КЛІО, 2018. – 415 с. : іл.

Взявши цю книжку до рук, читач зможе знайти в ній цілісну картину слов'янських релігійних уявлень у давній час та в добу Раннього Середньовіччя, до прийняття слов'янами християнства й навіть пізніше, коли численними були випадки взаємонакладання старої та нової релігії. Співіснування традиційних і запозичених вірувань, злиття їх у єдиній культурі й суспільній свідомості розпочалося багато століть тому й триває зараз. Пускання вінків на воду й розпалювання вогнищ у ніч на Івана Купала, обряд довкола останнього колоска на полі, закликання дощу під час посухи — усе це стверджувало й виражало сакральне ставлення до явищ, що оточують людей .

Кононенко, О. Українська міфологія. Божества і духи / О. Кононенко. – Харків : Фоліо, 2020. – 191 с.

Міфи, легенди, вірування, замовляння, заклинання... Вони переходять із століття в століття, від покоління до покоління. Не пізнати їх — просто обікрати себе. На основі досліджень, етнографічних праць, спостережень і розвідок у виданні дбайливо зібрано і систематизовано великий матеріал. З маленьких осколків знань і відомостей, що дійшли до нас з глибини століть, складається велична картина світобачення далекого слов'янського предка.

Костомаров, М. Слав'янська міфологія / М.
Костомаров. – Київ : ФОП Стебеляк, 2014. – 199 с.

Міфологія давніх слов'ян (українська – зокрема) є виявом тисячолітнього здобутку духовної культури та творчої уяви народу, відображенням його світоглядності, що бере свої початки з далеких дохристиянських часів. Тож явища, істоти маємо співвідносити не з подіями того часу, а з творцями міфів – людьми, громадою. Міфи, що дійшли до наших часів, безумовно, зазнали певних перетворень – разом із суспільно-політичними та іншими змінами. Усі ті зміни зберігалися в образах та звичаях, в епічних творах: легендах, переказах, бувальщинах, веснянках, колядках, щедрівках, купальських піснях, замовляннях та ін. Знання ж давньої міфології свого народу допоможе краще зрозуміти всі жанри усної народної творчості, сприймати їх як цілісний світогляд наших предків, істотно розірваний після прийняття християнства.

Міфрічні істоти

Вій

«Побачив він, як вели якогось присадкуватого, кремезного, клишоногого чоловіка. Був він увесь облиплий чорною землею. Довгі повіки звисали йому аж до землі.»

Микола Гоголь «Вій»

Про Вія ходили легенди, про нього писали книги, знімали кіно. Це потворна істота з величезними очима, густими бровами, довгими віями та важкими повіками. Сам він розплющити очі не міг, тож йому з цим допомагали. А коли все ж очі відкривалися, то погляд ставав вбивчим: гинули люди, знищувались цілі села.

Деякі дослідники, правда, стверджують: образ Вія створив саме Гоголь.

Вовкулака

*«Авжеж! Тепер він вовкулака дикий!
Хай скавучить, нехай голосить, виє,
хай прагне крові людської, – не вгасить
своєї муки злої!»*

Леся Українка «Лісова пісня»

Вовкулака, або ж вовкун, перевертень, – людина, яка перетворилася на вовка. Зачарованими вовкулаками стають люди, яких обертають у вовків відьми. Для цього достатньо «забути Бога» і за вказівкою відьми перекинутись тричі через ввіткнутий у землю ніж. Часто таке перетворення відьма могла зробити і без згоди людини. На відміну від зачарованих вовкулаків, що перебувають у вовчому образі по кілька років, вроджені живуть у сім'ї, як звичайні люди, і лише вночі перетворюються на вовків.

А повернути звіру людську подобу можна, розірвавши шнурок, що висить на його шиї, або ж навіть здерти з нього шкуру.

Водяник

«Виринає посеред озера. Він древній сивий дід, довге волосся і довга біла борода всміш з баговинням звисають аж по пояс. Шати на ньому – барви мулу, на голові корона із скойок.»

Леся Українка «Лісова пісня»

Хто хазяйнує у карпатських лісах — вже зрозуміло. Очевидно, що озера та річки українці також не могли залишити без нагляду. Тож у підводний світ заселили водяника.

Водяник походить від самого чорта, часом вважався схожим на людину із зеленим або чорним волоссям. Він володар усіх водоймищ, старший над усіма русалками. Попри його турботливість, злити його все ж не слід, адже саме він, розізлившись, може зруйнувати млин, підняти річку та затопити село, або втопити людину.

Доля

*«Я – загублена Доля.
Завела мене в дебрі
нерозумна сваволя.»*

Леся Українка «Лісова пісня»

Доля виглядає як молода, гарна дівчина, або ж добра бабуся, в тому разі, якщо вона щаслива. Якщо ж нещасна – то як жебрачка в порваному та брудному одязі. Доля – не містична істота, не потойбічна сила, а двійник кожної людини, який вже знає, чим їй треба займатись у житті, як жити. Диктує, скільки років триватиме її життя. Тому, коли людина займається не своєю справою, вона виходить погано, адже це не до душі її Долі.

Тим, кому випала щасливіша доля, радили не хизуватися нею, а приймати із вдячністю, в інакшому ж випадку, можна її втратити. Люди, котрі заздять чийсь долі, можуть її відвернути за допомогою чарів, або навпаки – повернути до себе.

Лісовик

*«Малий, бородатий дідок, меткий рухами, поважний обличчям;
у брунатному вбранні барви кори, у волохатій шапці з куніці.»*

Леся Українка «Лісова пісня».

Лісовик – дух і хранитель лісу. Здебільшого його зображують як величного старого бородатого діда, який живе в гущині дерев, він уміє обертатися на дідуса, ведмедя, або ставати деревом. Іноді він кричить і лякає людей. Лісовик охороняє ліс і лісових звірів, тому його побоюються лісоруби і мисливці. Без його дозволу в ліс заходити не варто... Лісовик любить морочити голову подорожнім і збиває їх зі стежини.

Але лісовик уміє дякувати добром за добро. А потрібно йому тільки одне: щоб людина, входячи в ліс, не заподіювала лісу шкоди. І дуже зрадіє Лісовик, якщо залишити йому де-небудь на пні ласощів, які в лісі не ростуть, пиріжок, пряник, і подякувати вголос за гриби і ягоди.

Мавка (нявка)

«...Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Ишов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву дірку ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває».

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»

Мабуть, перша, хто спадає на думку серед усіх міфічних мешканців карпатських лісів, це мавка — героїня багатьох українських літературних творів та не надто бажана зустріч для чоловіків. Живуть мавки у гірських печерах та лісах і дуже любляють заманювати хлопців потанцювати, що далеко не завжди може закінчитися приємно. Якщо звабитись її красою, мавка може залоскотати хлопця до смерті або ж забрати із собою. А може і втекти, якщо її хтось налякає — то вже як пощастить. Вони мають доволі усталений образ гарної високої дівчини із зеленим волоссям. Але з іншого ракурсу мавки не настільки привабливі, бо замість спини в них прогалина. Оселя мавок, де вони пересиджують зиму, завжди вкрита травами, квітами та зеленими килимами. І щойно сходить сніг, вони вибігають в ліси та гори, саджають квіти, купаються в озерах та річках. А там, де мавки танцюють, трава росте краще й густіше. Іншими словами — вони існують гармонійно з природою і постійно підживлюють її.

Песиголовець

«Глянули брати й поніміли з жаху: стоїть перед ними песиголовець. Сам величезний, тіло людське має, а голову псячу. На лобі око, як жарина палає.»

Казка «Троє братів і песиголовець»

Песиголовці – це жорстокі велетні. Вони, немов вампіри, можуть пити людську кров. Виглядають страшно: зі шкірою ведмедя, одним оком посередині та одним рогом. За деякими переказами, мають одну руку та одну ногу і пересуваються по двоє, тримаючись одне за одного. Переважно мають собачу голову.

Цей міф був поширений на західній Україні і за його мотивами був знятий український фільм жахів «Синевір».

Потерчата

Разом із водянником жителями озер та боліт були потерчата — діти, які померли нехрещеними.

Вночі вони виходять із маленькими вогниками та заманюють людей до себе у підводний світ, в якому є заручниками. Втім, дехто в народі вірив у їхній порятунок. Нібито, якщо людина почує крики потерчати «Хресту!» і кине йому шматочок тканини, якою накривають дитину під час хрестин, промовивши «Хрещається раб Божий», то дитина стане ангелом. Щоправда, якщо не вийде, то перетвориться на злого духа і буде переслідувати людей — така от лотерея.

Русалка

Русалка — один з найяскравіших образів української демонології. Русалки символізують природну красу і таємничість. Ці водні діви надихали літературних і мистецьких майстрів протягом століть, відтворюючи чарівні оповідання про зустрічі з ними.

Вважається, що русалки втілюють язичницьке божество, яке сприяє родючості і врожайності житньої ниви, і є втіленням небезпечної водяної стихії.

Загалом українські русалки — це первісно діви-богині природи: рік, озер, джерел, рослин, лісів тощо.

Чугайстер

«З лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях. ... Се був веселий чугайстер, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере.»

Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»

За повір'ями, найзапеклішим ворогом мавок був чугайстер. У народі його уявляли як чоловіка величезного зросту та неймовірної сили, який блукає лісами. Дехто його описує як гарного та звабливого легіня-чарівника, а інші — як волохатого й похмурого велетня. До людей він ставиться доброзичливо та приязно і навіть може провести з ними час коло вогнища, а пастухів та лісорубів — взагалі оберігає. Єдиний мінус — він настільки вправний і натхненний танцівник, що не кожна людина витримує шалений темп його танців і через це випадково може померти. Однак той, хто наважиться стати партнером чугайстра і дотанцює з ним під супровід сопілки, — отримає винагороду.

В українській художній літературі ця істота посіла досить яскраве місце, хоча в історичних пам'ятках слово «чугайстер» не зустрічається. Лінгвіст Б. В. Кобилянський припускав, що міфологічний персонаж та його назва виникли саме в українських діалектах Карпат у зв'язку з появою лісових пустельників з молдавсько-буковинських монастирів у XVII – XVIII століттях.

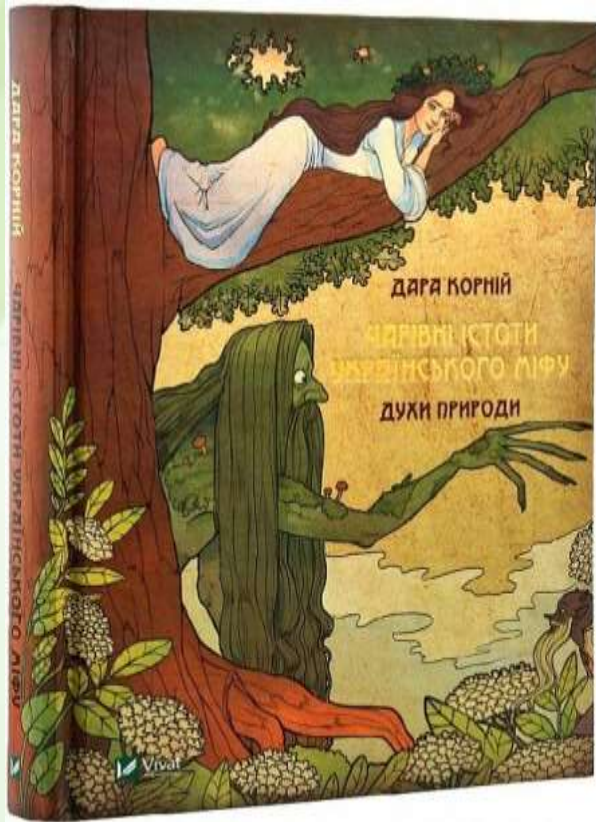

Корній, Д. Чарівний звірслов українського міфу. Птахи / Д. Корній ; іл. С. Мудої. — Харків : Віват, 2024. — 429 с. : іл. — (Оберіг).

Дана книга — провідниця у світ птахів, реальних і витворених багатою уявою праукраїнців. Пернаті в'ють гнізда на липі біля хати й на горищі багатоповерхівки, у садках і парках, але передусім у казках, легендах, притчах, колядках, щедрівках і колискових. Ці птахи пророкують долю цілих народів або ж просто через слова колискових і забавлянок допомагають мамі заспокоїти немовля.

Зі сторінок цієї книжки до вас прилине вогняний першоптах, якого праукраїнці називали Сокіл-Рід і вважали Творцем Усесвіту. Ви завітаєте до Райського саду, помилуєтеся його мешканками — птахами-дівами. Потрапите на пташиний суд і разом із птахом Суддею спробуєте чинити справедливість. Однак стережіться нечистих птиць, пов'язаних із потойбічним світом і нечистою силою. Кажуть, що вони віщують лихо і приносять біду на своїх крилах.

Корній, Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи / Д. Корній ; худож. А. Канкава. — Харків : Віват, 2018. — 319 с. : іл.

Ця книжка — чарівна. Ви не просто погортаєте її сторінки — ви поблукаєте стежками правічного лісу, почуєте його дихання, подивитесь в очі старенькому лісовикові, послухаєте чугайстрову сопілку. Може, вам щось прошепоче мавка або побалакає з вами поважний цар Ох... Ви постоїте біля річки — побачите русалок за їхніми пустощами, а звідти недалеко й на гостину до суворох болотянника й болотяниці. А далі — прогулянка полем і луками, де вас зустрінуть і польовик, і спориш, і луговик... Та й вітри з повітрулями супроводжуватимуть вас під час мандрівки. І насамкінець свої таємниці відкриють духи пір року. Перед вами постане величезний і дуже цікавий шар культурної спадщини давніх українців, химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології, досліджений і опрацьований авторкою.

Корній, Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи-шкідники / Д. Корній ; худож. А. Канкава. — Харків : Віват, 2020. — 336 с. : іл. — (Оберіг).

Письменниця зібрала історії про давні вірування українців у духів, які щодня пакостять і приносять негаразди. Ви дізнаєтеся, який вигляд мали в уяві наших предків чума і холера, хто така заграбниця. Тож приготуйтеся до подорожі у моторошний світ напастей і приبلуд, у цей потаємний куточок, де заховалися темні сторони буття та нічні примари. Ви помандруєте українськими теренами й дізнаєтеся, що це нічниці крадуть у дітей сон, що злидні та хвацько однооке відбирають у родини достаток, а ліставиця й перелесник – душевний спокій, песесвідчители, що сестри-лихоманки приносять хвороби й моровиці, насилають голод.

Корній, Д. Чарівні істоти українського міфу. Домашні духи / Д. Корній ; худ. А. Канкава. — Харків : Віват, 2021. — 352 с. — (Оберіг).

Книга поведе вас у дивовижний і самобутній світ українських вірувань. Гортаючи її сторінки, ви дізнаєтеся про поважного домовика, надійного захисника роду, познайомитесь із добрим покутнім, який нашепче вам своє благословення, зазирнете на гостину до справедливого хлівника, який доброму господареві в усьому сприяє, а ледацюг карає. А якщо пощастить, привабите духа щастя з талановитою сприйею, які підуть пліч-о-пліч з вами.

**Запрошуємо переглянути
представлені видання
у Миколаївській обласній
універсальній науковій бібліотеці
(м. Миколаїв, вул. Маріупольська, 9).**